

Når mennesker påfører dyr lidelser: Veterinærens rolle

Veterinærer har en unik mulighet og et spesielt ansvar for å avdekke unødig lidelse hos dyr. Dette krever kunnskap om risikofaktorer og kjennetegn på vanskjøtsel og mishandling, og om plikter og handlingsalternativer når en har grunn til å mistenke at dyr ikke behandles bra. Vi har i denne artikkelen beskrevet mulige årsaksforhold og veterinærens rolle i forbindelse med tre typer alvorlige dyrevernsaker forårsaket av dyreholdere, nemlig alvorlig vanskjøtsel i landbruket, dyresamling og mishandling av dyr

TEKST KARIANNE MURI, RANDI O. MOE OG MARIT NESJE / NORGES MILJØ- OG BIOVITENSKAPELIGE UNIVERSITET (NMBU) VETERINÆRHOØGSKOLEN, FORSKERGRUPPE DYREVELFERD, FAKULTET FOR VETERINÆRMEDISIN OG BIOVITENSKAP, INSTITUTT FOR PRODUKSJONSDYRMEDISIN

Artiklen er skrevet med utgangspunkt i dyrlægens rolle i forhold til norsk lovgivning, norske forhold og hvordan myndighetene i Norge arbejder sammen.

Gjennom sitt daglige arbeid kommer veterinærer fra tid til annen over dyr som er blitt utsatt for vanskjøtsel og mishandling, og dyrehold som ikke er i samsvar med dyrevelferdsregelverket. Dette gjelder både syke og skadde dyr som veterinæren undersøker og behandler på klinikk eller ute i praksis, og andre dyr som veterinæren selv tilfeldig observerer ved besøk i fjøs eller stall.

Veterinærens kundekrets er sammensatt, og selv om de fleste ønsker det beste for sine dyr er det ikke alltid dette gjenspeiles i handling gjennom daglig stell og håndte-

ring av dyra. Noen har også langt flere dyr enn de evner å ta hånd om på en dyrevelferdsmessig forsvarlig måte. Har veterinærene tilstrekkelig kunnskap om risikofaktorer og tidlige kjennetegn på at dyr ikke behandles godt? Hva er det som karakteriserer ulike typer dyrevernsaker? Hvor finnes informasjon om vanskjøtsel og mishandling av dyr og hvor er det hjelp å få?

Vi vil i denne artikkelen også ta for oss hvordan en praktiserende veterinær plikter å forholde seg når dyreholder utsetter dyra sine for tre utvalgte former for alvorlig vanskjøtsel og mishandling, og hvilke handlingsalternativer veterinæren har for å håndtere slike saker. Artikkelen begrenser seg til landdyr, ettersom det eksisterer lite kunnskap og litteratur om årsakene bak vanskjøtsel innen fiskeoppdrett.

Veterinærens plikter knyttet til dyrevvern

Veterinærer blir gjerne ansett som »dyre-

nes talspersoner«. Dette gjenspeiles også i formålsparagrafen til dyrehelsepersonelloven, der veterinærers virksomhet settes inn i en større sammenheng, med forsvarlig dyrevvern som et likeverdig og overordnet formål sammen med dyrehelse og trygghet. Veterinærer er viktige medspillere i dyreværnet på alle områder, og lovens forarbeider uttrykker at dyrevvern skal ha en sentral plass i veterinærers yrkesutøvelse.

Videre er en av veterinærenes lovbestemte plikter å arbeide for velferd og sunnhet hos dyr. Veterinærer har derfor en plikt til å bidra til at dyrehold foregår i størst mulig grad på dyrenes premisser. Dette må sees i sammenheng med dyrevelferdslovens bestemmelser og tilhørende forskrifter, som setter minstekrav for hold og behandling av dyr. Samtidig er veterinærens plikt positivt utformet, noe som tilsier at målet må settes høyere og videre enn de minstekrav dyrevelferdsloven setter

I Norge blev der i perioden 2014-2015 registreret 44 sager om alvorlig vanrøgt, hvoraf halvdelen angik produktionsdyr.

i strafferettslig sammenheng, og som gjelder for alle. Her vil også lovens begreper som respekt for dyr og dyrs egenverdi være sentrale. Selv om det er eier/dyreholders plikt å etterleve dyrevelferdsloven, har veterinærer i henhold til forarbeidene til dyrehelsepersonelloven [1] en selvstendig plikt til å gjøre oppmerksom på forhold vedkommende mener det er grunn til å rette på. Selv om det kan være belastende for et kundeforhold å ta opp spørsmål om dyrevern og dyrevelferd, må dette likevel ikke avholde veterinæren fra å handle. Ved alvorlige brudd på dyrevelferdsloven innebærer dette også en plikt til å varsle Mattilsynet (*den norske Fødevarestyrelsen /-red.*) eller politiet. Veterinærer er bundet av varslingsplikten i dyrevelferdsloven (jf § 5) som gjelder for enhver som har grunn til å tro at dyr blir utsatt for mishandling eller alvorlig svikt vedrørende miljø, tilsyn og stell. Varslingsplikten kommer i slike tilfeller inn under ett av unntakene for veterinærers taushetsplikt i dyrehelsepersonelloven (jf § 21 første ledd nr. 5). En norsk studie har imidlertid vist at smådyrpraktiserende veterinærer og veterinærer i Mattilsynet kan være uenige om hva slags saker som bør varsles og hvorvidt eventuell varsling bør føre til forvaltningsvedtak [2].

Om det er politiet eller Mattilsynet som er rett instans å varsle til, vil avhenge av sakens karakter og alvorlighetsgrad. Mattilsynet og politiet har ulikt fokus når det gjelder videre oppfølging av dyrevernsaker.

Politiets hovedansvar er å etterforske og sikre bevis for eventuell straffesak mot en gjerningsperson, mens Mattilsynets fokus er å ivareta dyrenes velferd og sikre at disse ikke lider unødige. Det er derfor viktig å være klar over forskjellen mellom en straffesak og en forvaltnings sak, men disse sakene kan også kjøres parallelt. I saker der det bør sikres bevis for en senere straffesak, vil det være viktig å benytte politiets kompetanse. Veterinærer må bidra med grundig og objektiv dokumentasjon, for eksempel ved å skaffe til veie journalutskrifter, utføre rettsmedisinske undersøkelser eller stille som sakkyndig under retts sak (for råd om rettsmedisinske undersøkelser, se [3, 4].)

God dyrevelferd er avhengig av kompetente dyreholdere

Etter § 6 i lov om dyrevelferd skal dyreholder sørge for at dyr blir ivaretatt av tilstrekkelig og kompetent personell. «Stockmanship» beskriver de egenskapene som kreves for adekvat dyrehold, og kan defineres som 'menneskelig aktivitet som innebærer bruk av evnene, kunnskapene, ferdighetene og den sunne fornuften som er nødvendig for å optimalisere dyrehelse, dyrevelferd og gårdsdrift, og dermed både fysisk og økonomisk ytelse i husdyrproduksjonen' [fra 5]. På norsk har vi valgt å oversette dette til husdyrrøkt. Det er dyreholder som tar avgjørelser knyttet til dyras fysiske miljø (husdyrrom, oppstalling), sosiale miljø,

stellrutiner og tilkalling/bruk av veterinær. I tillegg er relasjonen mellom dyra og den som steller dem avgjørende for dyrevelferden. Husdyrrøkt er derfor ansett som den enkeltstående faktoren av størst betydning for dyrevelferd i landbruket [6].

Personlige egenskaper som påvirker menneske-dyr-forholdet

Det finnes godt etablerte teoretiske rammeverk fra psykologien som brukes i forskning på menneske-dyr forholdet, og ett av disse er Theory of Planned Behaviour [7]. Ifølge denne teorien er det våre intensjoner som er den direkte forløperen til atferd, og intensjonene våre er igjen under innflytelse av holdninger, sosiale normer og opplevd atferdskontroll [7]. Generelt utvikler vi positive holdninger til atferder vi mener har ønskelige konsekvenser. Holdningene våre til dyr formes gjennom vår tidlige kontakt og erfaringer med dyr. Forskning har gjenattatte ganger vist at gårdbrukeres holdninger til vennlig fysisk og verbal kommunikasjon med dyra er prediktorer for deres håndtering av dyr [8].

Empati har både kognitive og emosjonelle komponenter og danner grunnlaget for prososiale atferder (for eksempel hjelpeatferd) [9]. Empati er derfor et vanlig akseptert kriterium for godt dyrestell. Det er foreløpig begrenset med forskning på sammenhengene mellom menneskers empatiske evner og atferd overfor dyr, men det er kjent at mennesker med voldelige

tendenser (også overfor dyr) ofte har en redusert evne til å empatisere [9, 10].

I tillegg til holdninger og empati er det en rekke andre faktorer som kan ha innflytelse på hvordan mennesker behandler dyr, som for eksempel kunnskap, motivasjon, arbeidstrivsel og ferdigheter [8]. Sammen kan disse faktorene forklare noe av den variasjonen man ser hos dyreholdere, men hva med tilfellene der dyr utsettes for grov vanskjøtsel eller mishandling?

Når dyrestellet svikter helt

Med jevne mellomrom hører vi om tilfeller der dyr har blitt utsatt for store lidelser, enten gjennom grov vanskjøtsel eller ved mishandling. Med vanskjøtsel menes tilfeller der dyreholder har unnlatt å sørge for nødvendig stell og føring, mens det ved mishandling siktes til saker der dyr utsettes for bevisste handlinger som påfører dyr unødig smerte og lidelse. I de neste avsnittene vil vi beskrive tre utvalgte typer dyrevernsaker og det vi vet om årsaker og kjennetegn. Det er på ingen måte en uttømmende oversikt over dyrevernsaker, og det er viktig å presisere at noen saker kan ha kjennetegn fra flere av disse typene.

Alvorlig vanskjøtsel i landbruket

I 2014 og 2015 registrerte Mattilsynet henholdsvis 59 [11] og 44 tilfeller av alvorlig vanskjøtsel totalt [12]. Av disse gjelder om lag halvparten av sakene produksjonsdyr, det vil si 20 – 30 saker årlig. I en rapport om dyretragedier i landbruket påpekte en arbeidsgruppe fra Mattilsynet i 2008 at vanskjøtelsakene ofte er knyttet til en svikt i dyreholders kompetanse og evne til å sikre dyrevelferden [13]. Alvorlig vanskjøtsel defineres av Mattilsynet som saker der ett eller flere dyr er døde eller må avlives på grunn av sin tilstand. Begrepet dyretragedier kan benyttes om brann og ulykker, men i en vanskjøtelsammenheng defineres det som hendelser hvor flere dyr utsettes for store lidelser og/eller dør eller må avlives som følge av feil eller mangler i dyreholdet [13]. Noen vanskjøtelsaker kan pågå med dårlig dyrestell og store lidelser over lang tid, uten at det kulminerer i det vi gjerne forbinder med klassiske dyretragedier, som ihjelsultede dyr i et fjøs.

De bakenforliggende årsakene for alvor-

lig vanskjøtsel som er beskrevet er blant annet manglende kunnskap, erfaring, vilje, motivasjon, empati eller dårlig fysisk/psykisk helse. Funksjonssvikten til dyreholder kan være akutt eller langvarig, delvis eller fullstendig [13]. Noen av risikofaktorene som ble identifisert i rapporten er listet opp i Tabell 1, og inkluderer både faktorer ved dyreholdet og dyreholder [13].

Den klassiske dyretragedien kan oppstå hos en i utgangspunktet normalt fungerende dyreholder, som opplever en alvorlig krise som fører til en akutt funksjonssvikt. I slike tilfeller kan det være vanskelig for omgivelsene å oppfatte situasjonen i tide til å sette inn tiltak på grunn av det hurtige forløpet [13]. Arbeidsgruppen konkluderte imidlertid med at de fleste sakene, også de som ble oppfattet som akutte, hadde en forhistorie som risikodyrehold utover 6 måneder forut for den avdekkede dyretragedien. Dette betyr at det kan være mulig å fange opp mange risikodyrehold og iverksette forebyggende tiltak før de rekker å utvikle seg til dyretragedier. Dette krever imidlertid at alle aktører rundt husdyrholdet tar ansvar og innser at visse avvik kan være av stor betydning for dyrevelferden [13]. Avvikene kan blant annet dreie seg om økt morbiditet eller mortalitet, mangelfull tilgang eller dårlig kvalitet på fôr eller vann, tynne dyr, dårlig hygiene, ubehandlede skader eller sykdom (se Tabell 1). Veterinærene er svært viktige aktører i så måte, men det er påpekt at varierende kompetanse og manglende konsensus om hvor grensen går for dårlig dyrevelferd er en utfordring som gjelder alle aktørene [13].

Det å fange opp slike saker på et tidlig tidspunkt krever også at man er oppmerksom på risikofaktorer hos gårdbrukeren selv (Tabell 1). Dårlig psykisk helse hos gårdbrukeren er en gjenganger i dyretragedier [14]. I en dansk studie av cirka 15000 gårdbrukere fant man en sammenheng mellom høyere risiko for personlig gjeld, dårlig psykisk helse og domfellelser knyttet

til vanskjøtsel [15]. Sammenhengen mellom stressfaktorer og vanskjøtsel i landbruket bekreftes av intervjuer med gårdbrukere som har vært involvert i vanskjøtelsaker [15, 16]. En teknisk svikt i fjøset kan være dråpen som får begeret til å renne over. Konsekvensene av vanskjøtelsen vil være katastrofal for dyrene, og dette gjelder spesielt de mest industrialiserte produksjonsformene som svin og fjørfe, på grunn av det store antallet dyr hver røkter har ansvar for [15].

Når det gjelder den psykiske helsen til norske gårdbrukere, finnes det data fra

I litteraturen inddeles dyresamlere (folk, der skaffer sig flere dyr, end de har kapacitet eller evner at tage sig af) i tre grove kategorier: 1) Overwhelmed Caregiver, 2) Rescuer Hoarder og 3) Exploiter Hoarder.

store helseundersøkelser som alle som jobber tett på næringene (inkludert landbrukspolitikere) bør ta inn over seg. Helseundersøkelsen i Hordaland (HUSK) fant at mannlige bønder var mer utsatt for angst enn menn i andre yrker, og at bønder av begge kjønn hadde høyere risiko for depresjon [17]. Menn som var fulltidssysselsatt i landbruket, kom verre ut enn de som kombinerte landbruk med annen jobb utenom gården. De som kom aller dårligst ut, var menn som jobbet innen husdyrproduksjon. Hos denne gruppen fant forskerne at både depresjons- og angstnivået var signifikant høyere enn hos resten av befolkningen.

Faktisk var hele 24.4 % av mannlige husdyrprodusenter definert som mulige depresjonskasuser, mot 9.3 % hos menn i andre yrker, og 9.1 % hos kvinner i husdyrproduksjon [17]. I de ferske tallene fra Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag (HUNT) har også både mannlige og kvinnelige gårdbrukere høyere depresjonsnivåer enn folk i andre yrkesgrupper, mens angstnivåene er som ellers i befolkningen. Gårdbrukere, særlig menn, er også her den yrkesgruppen med høyest risiko for å score så høyt at de defineres som mulig depresjonskasus [18].

Datamaterialet fra disse studiene kan tyde på at de psykiske helseproblemer kan være knyttet til arbeidsforholdene. Husdyrbrukere har lange arbeidsdager, de er oftere fysisk slitne og sammenlignet med andre yrkesgrupper mangler de i stor grad et nettverk av kolleger som kan gi sosial støtte. Industrialiseringen av landbruket har ført til nye bekymringer knyttet til dyrevelferd, som store besetninger, høy dyretetthet, stress og redusert mulighet for naturlig atferd på grunn av et mer restriktivt miljø, og det oppstår derfor etiske dilemmaer [15]. Stram økonomi begrenser bøndernes muligheter til å løse slike problemer og er i seg selv en viktig kilde til bekymring og stress. I tillegg kan det være bekymringer om værforhold eller dyrehelse, samt et stadig større krav til papirarbeid. Når problemer hopper seg opp, kan det føre til forskjellige grader av funksjonssvikt.

Blant annet på grunn av stigmaet som følger med det å ikke være i stand til å ta seg av egne dyr, har gårdbrukere høy terskel for å søke hjelp hos helsevesenet i forbindelse med psykisk sykdom [19]. Dette kan bidra til at noen bønder forblir yrkesaktive til tross for helseproblemer, i stedet for å bli uføretrygdet [19]. Stigmatiseringen og skammen forsterkes antakeligvis av hvordan dyretragedier omtales i media, også av bøndernes egne organisasjoner [15]. Dette er muligens noe av årsaken til at bønder og deres familie har liten vilje til å varsle om problemer som kan føre til vanskjøtsel. Dette gjelder delvis også naboer og venner. De føler seg som angivere, og blir også sett på som det [14]. Desto større ansvar har veterinærer som

profesjonsutøvere til å undersøke nærmere ved mistanke.

Det er ikke nødvendigvis slik at tilsynsmyndighetene må trekkes inn ved avdekking av problemer på et tidlig stadium. I noen tilfeller kan det være mer hensiktsmessig at man i samråd med dyreholder mobiliserer rådgivningsapparatet eller andre samarbeidspartnere (for eksempel gode naboer) som kan avhjelpe med dyrestellet gjennom en vanskelig periode.

Dersom problemene har pågått over lenge tid eller man avdekker alvorlig vanskjøtsel, må imidlertid Mattilsynet varsles. Veterinærer kan i disse situasjonene oppleve dilemmaer ved at ansvaret for å ivareta dyras velferd kan bli påvirket av at man føler empati med dyreholderen. Det er derfor viktig å ha fokus på veterinærens primære rolle, nemlig å sikre dyras interesser. Det vil i praksis si å ivareta velferden til overlevende dyr, bistå med avlving av dyr dersom det er indisert av dyrevernmessige årsaker, samt bistå politiet og Mattilsynet med dokumentasjon til etterforskningen.

Landbruket har sin egen HMS-tjeneste (www.lhms.no) som foretar regelmessige gårdsbesøk hos alle medlemmer, men de yter krisehjelp også til ikke-medlemmer. Det finnes også en egen nettside om psykisk helse i landbruket (bondevett.no), med informasjon om hvor det er hjelp å få.

Samlere

En annen form for vanskjøtsel er de tilfellene der folk skaffer seg flere dyr enn de har kapasitet eller evner til å ta seg av. På engelsk kalles dette fenomenet for *animal hoarding* [20]. Utøvere av denne patologiske atferden kjennetegnes av at 1) de ikke gir dyra et minimum av mat, renhold, ly og veterinærbehandling, 2) de ikke evner å ta inn over seg hvordan disse manglene påvirker dyras velferd, andre mennesker i husholdningen og miljøet, 3) de gjør tvangspregede forsøk på å akkumulere eller opprettholde et stort antall dyr til tross for forfallet og 4) de forneker eller bagatelliserer problemene [20]. Resultatet kan være et hjem der det er tett i tett med dyr, ofte også syke eller døde, i svært uhygieniske forhold. Avføring og urin kan føre til høye ammoniakkonsentrasjoner, og miljøet medfører helsefare for hjemmets beboere

[21]. Det er vanligvis smådyr det samles på, oftest katter og hunder, men også hester eller produksjonsdyr i rurale strøk. I mange tilfeller samles det på mer enn én art, og i de mest omfattende sakene kan det være flere hundre dyr [21].

De dyrevelferdsmessige konsekvensene av slikt dyrehold er mange og alvorlige. Dyrene blir sjelden sosialisert overfor mennesker og viser frykt, og de har få eller ingen muligheter til å trekke seg unna aggresjon fra andre dyr i husholdningen. De kan bli sperret inne med svært begrenset plass i lange perioder, og det kan være svært ukomfortable omgivelser, f.eks. harde gulv med fukt og avføring, ubehagelige temperaturer og konstant mørke eller belysning. Manglende stell, mat og veterinærbehandling kan resultere i sykdom, ihjelsulting, spredning av infeksjonssykdommer og ubehandlede skader eller sykdom. Det er viktig at den kumulative effekten av langvarig dårlig dyrehold ikke undervurderes.

Vi har ikke sett statistikk over slike saker i Norge, men i USA rapporteres cirka 3000 slike saker per år, med minst 250.000 dyr involvert [21]. I New South Wales i Australia (med voksent befolkning på cirka 4.7 millioner mennesker) anslås det at det er cirka 200 saker per år, og at de fleste dyreklinikker har hatt kontakt med en dyresamler [22]. Data fra de få studiene som er gjort i andre land tyder på at den typiske dyresamler er en middelaldrende til eldre kvinne [22]. Ofte bor vedkommende alene, men i mange av disse husholdningene kan det også bo barn og andre omsorgstrenge som selv utsettes for de uholdbare sanitære forholdene [22]. Det er uklart hvorfor denne atferden utvikler seg, men det er ofte knyttet til psykiske helseproblemer, noen ganger innbefattet tvangsførelser [23]. Det er foreslått at det kan ha sammenheng med en vanskelig barndom og/eller traumatiske opplevelser, som senere resulterer i problemer med å knytte normale relasjoner til andre mennesker i voksen alder [21]. Som substitutt kan disse personene utvikle ekstremt sterke følelser for dyr, tillegge dem menneskelige egenskaper og ha store problemer med å slippe tak i dem, selv når de dør [21]. Noen av tegnene som kan vekke mistanke om at en

person er dyresamler [24] er listet opp i Tabell 1.

I litteraturen inndeles dyresamlere i tre grove kategorier: 1) *Overwhelmed Caregiver*, 2) *Rescuer Hoarder* og 3) *Exploiter Hoarder* [20, 21]. Kjennetegn ved de ulike kategoriene er oppsummert i Tabell 2.

Den første gruppen (*Overwhelmed Caregiver*) er de som er mest mottakelig for hjelp og veiledning fra veterinær eller andre, dersom tillitten er til stede [20].

Veterinæren kan for eksempel hjelpe dem med å forbedre dyrestellet, redusere antall dyr til et håndterlig nivå og motivere dem til å akseptere hjelp fra andre etater [24]. Den tredje gruppen (*Exploiter Hoarder*) kan imidlertid sjelden stanses uten domfellelse [20]. Tilbakefallsprosenten for alle hoarding-saker er bortimot 100 % dersom ikke personen får tett, tverrfaglig oppfølging og behandling [20].

En stor barriere mot forebygging og avverging av denne formen for vanskjøtsel, er manglende kunnskap om dette kompli-

serte og multifaktorielle problemet hos omgivelsene, inkludert veterinærer [22]. Det bør likevel være mulig til en viss grad å forebygge slike saker gjennom økt oppmerksomhet omkring temaet hos veterinærer og andre aktører. I likhet med vanskjøtselsakene i landbruket er det behov for et godt samarbeid mellom ulike etater. Veterinærer kan også bidra gjennom generell folkeopplysning om dyrevelferd og godt dyrestell [24].

Vold og mishandling

Det er en velkjent korrelasjon mellom mishandling av dyr og mishandling av mennesker [10]. Vold mot dyr og mishandling av dyr, er knyttet til et vidt spektrum av voldelige og antisosiale atferder. En av mange faktorer som kan bidra til disse sammenhengene, er som nevnt at personen som utøver vold eller mishandling har en redusert evne til å føle empati, men det er viktig å understreke at det ikke finnes noen enkeltstående forklaringsvariabel [10].

Vold mot kjæledyr forekommer ofte i sammenheng med vold i nære relasjoner. Noen ganger kan trusler om å skade kjæledyr brukes for å kontrollere eller manipulere ofre for mishandling i nære relasjoner, for eksempel ved at offeret trues til å holde tett om seksuelt misbruk [10]. Dette kan være en grunn til at ofre i voldelige relasjoner ikke tør å forlate en voldelig partner. Barn fra voldelige hjem kan kopiere voksnes voldelige atferd og forskere mener at barn kan oppsøke en følelse av kontroll over et annet individ ved å skade dyr [10]. De som har mishandlet dyr som barn, vil som voksne i større grad akseptere voldelig atferd hos andre og ha større sannsynlighet for å utøve voldelig atferd selv [10].

Mishandlingen av dyr kan være fysisk eller psykisk, inkludert tvang eller utnyttelse av seksuell karakter, og skadene det resulterer i har likhetstrekk med det som rapporteres i barnemishandlingssaker [25]. Det kan være krevende å fastslå om skader som presenteres skyldes uhell eller overlatt

Tabell 1. Risikofaktorer og kjennetegn for forskjellige typer dyrevernsaker

	Risikofaktorer		Kjennetegn
	Dyreholdet	Dyreholder	
Alvorlig vanskjøtsel i landbruket	<ul style="list-style-type: none"> • Geografisk isolasjon • Under avvikling • Drift ved flere lokaliteter • Utedrift • Økologisk drift • Teknisk svikt • Fortid som risikodyrehold 	<ul style="list-style-type: none"> • Høy alder • Eneansvar for stell • Sosial isolasjon • Nybegynner • Dårlig fysisk/psykisk helse • Stress • Manglende kompetanse • Stor endring i livet • Økonomiske problemer 	<ul style="list-style-type: none"> • Høy morbiditet • Høy mortalitet • Mangel på vann og/eller fôr • Dårlig hold • Forvokste klauver • Dårlig hygiene (husdyrrom og dyr) • Ubehandlet sykdom/skader • Opphørt kjøp eller betaling av fôr • Manglende levering av melk/slakt
Dyresamling	<ul style="list-style-type: none"> • Stort antall dyr • Artsmangfold 	<ul style="list-style-type: none"> • Dårlig psykisk helse • Sosial isolasjon • Stor endring i livet • Unormalt sterke (tvangspregede) følelser for dyr • Imot avlivning • På utkikk etter nye dyr • Tillegger dyr menneskelige egenskaper • Selvbilde sterkt knyttet til rolle som omsorgsgiver • Manglende konsekvensforståelse 	<ul style="list-style-type: none"> • Forfall/uhygienisk husholdning • Fornekning /bagatellisering • Forsøk på å skjule dyr og boforhold • Stadig endring i dyreflokken • Dårlig sosialiserte dyr • Ubehandlet sykdom/skade • Ustelte/illeluktende dyr • Dyr med tilstander som skyldes miljøet • Døde dyr i hjemmet
Mishandling		<ul style="list-style-type: none"> • Voldelige tendenser • Antisosiale atferder • Manglende empati • Personlighets-forstyrrelser • Oppvekst i voldelig hjem 	<ul style="list-style-type: none"> • Gjentatte skader • Misvisende forklaringer • Skader i hoderegionen • Indre blødninger • Ribbeinsbrudd • Sviskader • Bloduttredelser • Tegn på seksuelt misbruk • Avvikende atferd hos eier og/eller dyr

Tabell 2. Beskrivelse av tre hovedtyper av dyresamlere [20].

Overwhelmed Caregiver	Rescuer Hoarder	Exploiter Hoarder
<ul style="list-style-type: none"> • Noe selvinnsikt, mer realistisk • Passiv tilegning av dyr • Problemer ofte trigget av store endringer i livet • Ofte psykiske helseproblemer • Ute av stand til å løse problemene effektivt • Ofte sosialt isolerte • Selvbilde sterkt knyttet til omsorgsrolle • Færre problemer med tilsynsmyndigheter 	<ul style="list-style-type: none"> • Misjon i livet om å redde dyr • Frykt for døden • Motstander av avlivning • Aktiv tilegning av dyr • Mener de er alene om å kunne gi dyra adekvat stell • Redning av dyr etterfulgt av omplassering utvikler seg til kun redning • Kan ha stort nettverk av folk som muliggjør samling 	<ul style="list-style-type: none"> • Aktiv tilegning av dyr for egen nytte • Manglende empati både for dyr og mennesker • Likegyldig til konsekvensene av vanskjøtselen • Overfladisk sjarme og karisma • Manglende skyldfølelse og anger • Manipulerende og kontrollerende • Selvutnevnt ekspert

vold eller mishandling. Forhold som bør vekke mistanke om mishandling av dyr er listet opp i Tabell 1. Disse inkluderer tegn på gjentatte skader og forklaringer som ikke stemmer overens med de faktiske skadene eller virker helt ulogisk ut fra et normalt atferdsrepertoar [26]. Mishandling som har pågått over tid kan noen ganger avdekkes ved røntgen dersom det for eksempel har vært gjentatte episoder med ribbeinsbrudd.

Seksuell misbruk av dyr kan resultere i skader som følge av vaginal eller anorektal penetrering, som rifter eller revning av vev, bloduttredelser og blødninger. I verste fall kan skadene være så omfattende at dyret dør eller må avlives [27]. Det rapportert funn av fremmedlegemer i vagina eller rektum etter penetrering med gjenstander [27]. Hos hannedyr må man være oppmerksom på spor etter ligaturer rundt penis eller skrotum [27].

Dyrets atferd vil selvsagt også kunne preges av mishandling, og dersom et dyr har skader kombinert med atferdsendringer som frykt, nervøsitet eller overdreven underdanighet overfor eier, bør det styrke mistanken [26]. Mistanke bør også fattes dersom eier oppfører seg merkelig, for eksempel aggressivt eller på en måte som tyder på at vedkommende ikke bryr seg om at dyret er skadet [26]. Noen dyreholdere vil bruke forskjellige veterinærer ved hvert tilfelle for å skjule det repeterende mønsteret i mishandlingen.

Gjennom sitt daglige virke kommer veterinærer tett på klienter som selv også kan ha blitt utsatt for vold, for eksempel i forbindelse med at mishandlede dyr tas med til veterinæren for behandling. Uten veiledning vil de færreste veterinærer føle seg trygge på hvordan de skal opptre når en slik

mistanke er der. I 2012 ble derfor Medics Against Violence/Domestic Abuse Veterinary Initiative (MAV/DAVI) lansert i Skottland, og dette videreføres nå som The Links Veterinary Training Initiative (LVTI) i hele Storbritannia. Initiativet er et samarbeid mellom ideelle organisasjoner, politi og The Links Group. Sistnevnte, hvor British Veterinary Association (BVA) er en av medlemsorganisasjonene, jobber med å spre kunnskap om sammenhengen mellom mishandling av henholdsvis sårbare mennesker og dyr, og å stimulere til økt kommunikasjon mellom forskjellige etater. Initiativet tilbyr kursing av veterinærer i hvordan de skal håndtere mistanker om mishandling av dyr eller mennesker. Dette baseres på programmet AVDR (Ask, Validate, Document and Refer) som opprinnelig ble utviklet for tannleger i USA. Steg én, ifølge dette programmet, er å stille spørsmål uten å fremstå som dømmende (Ask). Dersom man står overfor et menneske man mistenker at kan være utsatt for mishandling, handler dette om å strekke ut en hånd for å gi en mulighet til å fortelle. Å anerkjenne alvorret i mishandlingen og realiteten av det som fortelles (Validate) er spesielt viktig ettersom ofre for mishandling ofte er redde for ikke å bli trodd. Dokumentasjonen må være detaljert og objektiv da det kan bli benyttet som bevis i en eventuell rettsak mange år etter et slikt møte har funnet sted (Document). Det siste steget for veterinærer i slike saker er å henvise videre (Refer); altså å oppfordre offeret til å søke hjelp hos rett instans, tilby en oversikt over relevant kontaklinformasjon, og eventuelt hjelpe til å plassere dyret trygt. Og det er hit, men ikke lenger at veterinærens ansvar strekker seg overfor det menneskelige offeret. Det er utviklet et

veiledningshefte for veterinærer, tilpasset britiske forhold, som kan lastes ned gratis [28]. Et tilsvarende initiativ i Norge vil være et viktig bidrag i å beskytte sårbare mennesker og dyr i husholdninger der vold og mishandling foregår.

Avsluttende kommentarer

Veterinærer har ansvar for å holde seg faglig oppdatert, også om risikofaktorer og kjennetegn på saker som kan utvikle seg til dårlig dyrevelferd. Videre påligger det veterinærer et stort ansvar å veilede dyreholdere om godt stell og dyrevelferd generelt, påpeke feil og mangler og eventuelt varsle i de sakene der det er nødvendig. Det er behov for et mer systematisk samarbeid mellom privatpraktiserende veterinærer, politi, Mattilsynet, primærhelsetjenesten, Landbrukets HMS-tjeneste og rådgivningsapparatene til de forskjellige husdyrnæringene, innenfor taushetspliktens grenser [29]. Gjennom pilotprosjektet med Dyrekrimgruppe i Sør-Trøndelag politidistrikt er det allerede etablert et tett samarbeid mellom politiet og Mattilsynet, og metodene som utvikles der skal etter prosjektperioden overføres til andre regioner [12].

Med økt kunnskap om årsaker og risikofaktorer for vanskjøtsel og mishandling, vil veterinærer også i større grad kunne bidra til å avdekke og avverge flere slike saker. I første omgang planlegges det nå et etter- og videreutdanningskurs for dyrehelsepersonell om temaene som belyses i denne artikkelen. Som et ledd i generell kompetanseheving hos norske veterinærer, og utvikling av undervisnings- og veiledningsmaterieill tilpasset norske forhold, er det imidlertid også et behov for forskning på disse temaene. ■

Referanser

1. Ot.prp.nr.52 (2000-2001) Om lov om veterinærer og annet dyrehelsepersonell.
2. Haatveit HM, Moe RO, Nesje M. Dyrevelferd ved kronisk smerte hos hund - Veterinærers vurdering og oppfølging. *Nor Vet Tidsskr* 2014; 8: 679-686.
3. Newberry S, Munro R. Forensic veterinary medicine 1. Investigation involving live animals. *In Pract* 2011; 33: 222-227.
4. Munro R, Munro H Forensic veterinary medicine 2. Postmortem investigation. *In Pract* 2011; 33: 262-270.
5. Benyon NM. Pig - primate interface. Analysis of stockmanship. *Pig Vet J* 1991; 26: 67-77.
6. Farm Animal Welfare Council. FAWC Report on Stockmanship and Farm Animal Welfare. London 2007. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/325176/FAWC_report_on_stockmanship_and_farm_animal_welfare.pdf (1.3.2015)
7. Ajzen I. The theory of planned behaviour. *Org Behav Decis Proc* 1991; 50: 179-211.
8. Hemsworth PH, Coleman GJ. Human-livestock interactions: The stockperson and the productivity and welfare of intensively farmed animals. 2nd ed. Wallingford, UK: CAB International, 2011.
9. Vanutelli ME, Balconi M. Empathy and pro-social behaviours. Insights from intra- and inter-species interactions. *Riv Int Filos Psicol* 2015; 6: 88-109.
10. McPhedran S. A review of the evidence for associations between empathy, violence and animal cruelty. *Aggress Violent Behav* 2009; 14: 1-4.
11. Mattilsynet. Årsrapport 2014 - Mattilsynet. Oslo 2015. http://www.mattilsynet.no/om_mattilsynet/mattilsynets_aarsrapport_for_2014.18716/binary/Mattilsynets%20%C3%A5rsrapport%20for%202014 (5.12.2015)
12. Mattilsynet. Dyrevelferden i Norge. Årsrapport 2015. Oslo 2016. http://www.mattilsynet.no/dyr_og_dyrehold/dyrevelferd/tilsyn_med_dyrevelferd/dyrevelferden_i_norge_aarsrapport_2015.22105/binary/Dyrevelferden%20i%20Norge%20-%20%C3%A5rsrapport%202015 (20.03.2016)
13. Arbeidsgruppe Forebyggelse av Dyretragedier i Landbruket - Rapport 2008.
14. Løvik K. Dyretragedier - En studie om dyremishandling i gårdsbesetninger og beredskapen for å fange opp slike hendelser i forløpet. Stavanger 2009. Masteroppgave i samfunnsikkerhet - Universitetet i Stavanger.
15. Andrade SB, Anneberg I. Farmers under pressure. Analysis of the Social Conditions of Cases of Animal Neglect. *J Agric Environ Ethics* 2014; 27: 103-126.
16. Devitt C, Kelly P, Blake M, Hanlon A, More

17. Sanne B, Mykletun A, Moen BE, Dahl AA, Tell GS. Farmers are at risk of anxiety and depression: the Hordaland Health Study. *Occ Med* 2004; 54: 92-100.
18. Torske MO, Hilt B, Glasscock D, Lundquist P, Krokstad S. Anxiety and depression symptoms among farmers. The HUNT Study, Norway. *J Agromedicine* 2016; 21: 24-33.
19. Torske MO, Hilt B, Bjørngaard JH, Glasscock D, Krokstad S. Disability pension and symptoms of anxiety and depression: a prospective comparison of farmers and other occupational groups. The HUNT Study, Norway. *BMJ Open* 2015; 5: 1-10
20. Hoarding of Animals Research Consortium. Animal Hoarding: Structuring interdisciplinary responses to help people, animals and communities at risk. Patronek GJ, Loar L, Nathanson JN, eds. 2006. <http://vet.tufts.edu/wp-content/uploads/AngellReport.pdf> (10.10.2015)
21. Frost RO, Patronek GJ, Arluke A, Steketee G. The hoarding of animals: an update. *Psychiatr Times* 2015. <http://www.psychiatristimes.com/addiction/hoarding-animals-update> (10.10.2015)
22. Joffe M, O'Shannessy DO, Westman M, Fawcett A. Characteristics of persons convicted of offences related to animal hoarding in New South Wales. *Aust Vet J* 2014; 92: 369-375.
23. Steketee G, Gibson A, Frost RO, Alabiso J, Arluke A, Patronek GJ. Characteristics and antecedents of people who hoard animals: An exploratory comparative interview study. *Rev Gen Psychol* 2001; 15: 114-124.
24. Patronek GJ. Animal hoarding: Its roots and recognition. *dvm360* 2006. <http://veterinary-medicine.dvm360.com/animal-hoarding-its-roots-and-recognition> (15.11.2015)
25. Munro HMC, Thrusfield MV. 'Battered pets': non-accidental physical injuries found in dogs and cats. *J Small Anim Pract* 2001; 42: 279-290.
26. Munro HMC, Thrusfield MV. 'Battered pets': features that raise suspicion of non-accidental injury. *J Small Anim Pract* 2001; 42: 218-226.
27. Munro HMC, Thrusfield MV. 'Battered pets': sexual abuse. *J Small Anim Pract* 2001; 42: 333-337.
28. The Links Group. Recognising abuse in animals and humans. Guidance for veterinary surgeons and other veterinary employees. 2013. <http://www.thelinksgroup.org.uk/wccms-resources/8/0f543c57-0479-11e5-9dd2-0050568626ea.pdf> (15.10.2015)
29. Nesje M, Lombnæs H. Veterinærers taushetsplikt. *Nor Vet Tidsskr* 2009; 121: 583-588.

PRODUKTINFORMASJON

Stronghold[®] selamectin spot-on oppløsning 60 mg/ml (til hund & kat) og 120 mg/ml (til hund).

Selamectin er et semisyntetisk avermectin. Selamectin paralyserer og/eller dræber en lang rekke hvirvelløse parasitter ved at forstyrre indstrømningen af kloridioner i nervecellerne, hvorved den normale neurotransmission forstyrres. Der er også påvist effekt over for loppens larver og æg samt over for hjerteormens (*D. immitis*) larver. Etter spot-on applikasjon absorberes selamectin fra huden, og den maksimale plasmakonsentrasjon nås i løbet af ca. 1 dag hos katte og ca. 3 dage hos hunde. Selamectin fordeles i kroppen og elimineres langsomt fra plasma. T½ er 8 dage for katte og 11 dage for hunde, hvilket sikrer terapeutiske konsentrasjoner i minst 30 dage. **Indikationer:** Katte og hunde: behandling og forebyggelse af loppeangreb (*Ctenocephalides spp.*), kan indgå i behandling af loppeallergi. Behandling af øremider (*O. cynotis*), bidende lus (Hund: *Trichodectes canis*, Kat: *Felicola subrostratus*) voksne rundorm (*Toxocara spp.*). Forebyggelse af hjerteorm (*Dirofilaria immitis*). **Hund:** Behandling af ræveskab (*S. scabiei*). **Kat:** Behandling mod voksne hageorm (*Ancylostoma tubaeforme*). **Kontraindikationer:** Dyr yngre end 6 uger må ikke behandles. Må ikke anvendes til katte, der lider af anden sygdom, er svækkede eller undervægtige. **Særlige forsigtighedsregler vedrørende bruken:** Ved behandling af øremider må produktet ikke appliceres direkte i ørekanalen. Det er vigtigt at anvende den anbefalede dosis for at minimere den mængde produkt, som dyret kan slikke i sig. Kortvarige perioder med forøget salivation er set hos katte, der i længere tid har slikket på applikationsstedet. Produktet må kun appliceres på huden. Behandling kan ikke foretages, hvis dyrets pels er våd. Dyret kan vaskes med sæbe eller pelsen kan gennemblødes to timer efter behandlingen, uden at effekten af produktet forringes. Dyret må ikke gå i vandet i op til to timer efter behandlingen. Læs indlægsedelen omhyggeligt for anvendelse. Produktet er meget brandfarligt og må ikke udsættes for varme eller komme i nærheden af åben ild, gnister eller andre antændelseskilder. Rygning, spising og indtagelse af drikkevarer må ikke finde sted, mens præparatet håndteres. Vask hænder efter bruken og vask straks andre hudområder, som har været i kontakt med produktet, med vand og sæbe. Hvis præparatet er kommet i kontakt med øjnene, skal øjnene straks skylles i vand. Herefter søges læge. Undgå at behandle dyr kommer i nærheden af åben ild og andre antændelseskilder i minst 30 min. efter behandling, eller indtil pelsen er tør. **Bivirkninger:** Bruken af produktet har hos katte i sjældne tilfælde været forbundet med forbigående mildt hårtab på påførselsstedet. I meget sjældne tilfælde er der observeret en forbigående lokal irritation. Normalt vil nyt hår vokse frem og kløen ophøre af sig selv, men symptomatisk behandling kan under visse omstændigheder være nødvendig. I sjældne tilfælde kan produktet forårsage en midlertidig sammenklumpning af hårene på applikationsstedet og/eller udfældning af hvidt pulver. Dette er normalt og vil typisk forsvinde igen i løbet af 24 timer efter behandlingen, uden at det påvirker sikkerheden eller produktets effekt. Som for andre makrocycliske laktoner er der undtagelsesvis set reversible neurologiske symptomer, inklusive anfald, efter anvendelse af produktet. **Drægtighed og diegivning:** Drægtige og diegivende hunde og katte kan behandles med Stronghold[®]. **Interaktioner:** I et stort antal kontrollerede kliniske studier på dyr blev der ikke påvist interaktioner mellem Stronghold[®] og rutinemæssigt anvendte veterinære produkter eller operative procedurer. **Dosering og indgivelsesmåde:** Kun til udvortes brug. En enkelt dosis på mindst 6 mg/kg påføres huden i nakken foran skulderbladene.

Kat (kg)	Styrke (mg/ml)	Volumen (ml)/pipette	Samlet stofmængde (mg)/pipette
< 2,5	60	0,25	15
2,6-7,5	60	0,75	45
> 7,5	60	Passende kombination af pipetter	Passende kombination af pipetter

Hund (kg)	Styrke (mg/ml)	Volumen (ml)/pipette	Samlet stofmængde (mg)/pipette
< 2,5	60	0,25	15
2,6-5	120	0,25	30
5,1-10	120	0,5	60
10,1-20	120	1,0	120
20,1-40	120	2,0	240
40,1-60	120	3,0	360
> 60		Passende kombination av pipetter	Passende kombination av pipetter

Overdosering: Stronghold[®] har været anvendt i doser, der var 10 gange så høje som de anbefalede doser, uden at der blev set bivirkninger. Produktet har været anvendt i doser, der var 3 gange så høje som de anbefalede doser til katte og hunde, der var inficerede med voksne hjerteorm, uden at der blev set bivirkninger. Produktet har også været anvendt i doser, der var 3 gange så høje, som de anbefalede doser til avlskatte og avlshunde af begge køn, inklusive drægtige og diegivende dyr og i doser, der var 5 gange så høje som de anbefalede doser til ivermectinløsninger, uden at der blev set bivirkninger. **Pakninger: Spot-on opløsning 60 mg/ml**, 3 x 0,25 ml pipette, 3 x 0,75 ml pipette. **Spot-on opløsning 120 mg/ml**, 3 x 0,25 ml pipette, 3 x 0,5 ml pipette, 3 x 1 ml pipette, 3 x 2 ml pipette, 3 x 3 ml pipette. **Priser:** For dagsaktuel pris se www.medicinpriser.dk **Udleveringsgruppe:** B. Yderligere oplysninger findes i produktresuméet, der bl.a. kan findes på www.orionvet.dk. Markedsføringstilladelsen indehaves af Zoetis.